

Η αρχή της φιλοξενίας¹

Jacques Derrida

Στο τελευταίο βιβλίο σας, Περί φιλοξενίας,² αντιπαραθέτετε «τον απροϋπόθετο νόμο της απεριόριστης φιλοξενίας» και «τους νόμους της φιλοξενίας, των δικαιωμάτων και των καθηκόντων που πάντοτε είναι υπό όρους και υπό προϋποθέσεις». Τι εννοείτε με αυτό;

Οι ευθύνες και οι αποφάσεις οφείλουν να λαμβάνονται ανάμεσα στις δυο αυτές μορφές φιλοξενίας. Δοκιμασία φοβερή διότι, ακόμη και εάν αυτές οι δύο φιλοξενίες δεν αλληλοαναιρούνται, παραμένουν ετερογενείς την ίδια τη στιγμή που απευθύνονται η μια την άλλη με τρόπο που σε κάνει να μην ξέρεις τι να κάνεις. Αναμφίβολα δεν είναι όλες οι ηθικές της φιλοξενίας ίδιες, εντούτοις, δεν υπάρχει ούτε πολιτισμός ούτε κοινωνικός δεσμός χωρίς μια αρχή φιλοξενίας. Αυτό επιβάλλει, προκαλεί μάλιστα και την επιθυμία για μια υποδοχή χωρίς επιφυλάξεις και χωρίς υπολογισμό, μια απεριόριστη έκθεση στον ερχόμενο. Κι όμως, μια πολιτισμική ή γλωσσική κοινότητα, μια οικογένεια, ένα έθνος, δεν μπορούν παρά να αφήσουν τουλάχιστον μετέωρη, ή ακόμη και να προδώσουν αυτή την αρχή της απόλυτης φιλοξενίας: για να προστατεύσουν έναν «κατ' οίκον» αναμφίβολα, διασφαλίζοντας το «ίδιον» και την ιδιοκτησία ενάντια στην απεριόριστη άφιξη του άλλου· αλλά και για να αποπειραθούν να πραγματώσουν την υποδοχή, να την προσδιορίσουν, να την καταστήσουν συγκεκριμένη, να την δρομολογήσουν. Εξ ου οι «όροι» που μετατρέπουν το δώρο σε συμβόλαιο, το άνοιγμα σε νομικό σύμφωνο· εξ ου τα δικαιώματα και τα καθήκοντα, τα σύνορα, τα διαβατήρια, οι είσοδοι, εξ ου οι μεταναστευτικοί νόμοι για τους οποίους πρέπει να πούμε ότι «ελέγχουν τη ροή».

Είναι αλήθεια ότι τα διακυβεύματα της «μετανάστευσης» δεν καλύπτουν με κάθε αυστηρότητα, οφείλουμε να το υπενθυμίσουμε, εκείνα της φιλοξενίας που πηγαίνουν πέρα από το πολιτειακό [civique] ή το καθαρά πολιτικό πεδίο. Στα κείμενα που αναφέρετε, αναλύω κάτι που δεν αποτελεί, εντούτοις, μια απλή αντίθεση μεταξύ του «απροϋπόθετου» και του «υπό όρους». Αν οι δύο έννοιες της φιλοξενίας δεν

¹ Συνέντευξη του Jacques Derrida στον Dominique Dhombres που δημοσιεύτηκε στη γαλλική εφημερίδα *Le Monde* στις 2 Δεκεμβρίου 1997 με τον τίτλο «Il n'y a pas de culture ni de lien social sans un principe d'hospitalité». Επίσης στο J. Derrida, *Papier Machine*, Παρίσι: Galilée, 2001, σσ. 276-277 (Σ.τ.μ.).

² Ζακ Ντερριντά, – Αν Ντυφουρμαντέλ, *Περί φιλοξενίας*, μτφρ.-σημειώσεις Βαγγέλης Μπιτσώρης, Εκκρεμές, Αθήνα 2006 (Σ.τ.μ.).

μπορούν να αναχθούν η μια στην άλλη, πρέπει πάντα να εφευρίσκουμε τις καλύτερες διευθετήσεις, τις λιγότερο κακές συνθήκες, την πιο δίκαιη νομοθεσία στο όνομα της καθαρής και υπερβολικής φιλοξενίας για να την καταστήσουμε όσο το δυνατόν πιο αποτελεσματική. Αυτό είναι αναγκαίο για να αποφύγουμε τα φαύλα αποτελέσματα μιας απεριόριστης φιλοξενίας της οποίας επιχείρησα να προσδιορίσω τους κινδύνους. Να υπολογίσουμε τους κινδύνους, ναι, αλλά να μην κλείσουμε την πόρτα στο μη υπολογίσιμο, δηλαδή στο μέλλον και στον ξένο, ιδού ο διπλός νόμος της φιλοξενίας. Καθορίζει τον ασταθή τόπο της στρατηγικής και της απόφασης. Της βελτιωσιμότητας όπως και της προόδου. Αυτόν τον τόπο αναζητούμε σήμερα, για παράδειγμα στις αντιπαραθέσεις για τη μετανάστευση.

Ξεχνάμε συχνά ότι ακριβώς εν ονόματι της απροϋπόθετης φιλοξενίας (αυτής που δίνει νόημα σε κάθε υποδοχή του ξένου) πρέπει να επιχειρήσουμε να καθορίσουμε τις καλύτερες συνθήκες, δηλαδή τα τάδε νομοθετικά όρια και, κυρίως, τη δείνα εφαρμογή των νόμων. Αυτό, εξ ορισμού, το ξεχνά, πάντα κάποιος από την πλευρά της ξеноφοβίας· κάποιος μπορεί επίσης να το ξεχάσει στο όνομα μιας ορισμένης ερμηνείας του «πραγματισμού» και του «ρεαλισμού». Όταν, για παράδειγμα, πιστεύουμε ότι πρέπει να δώσουμε εκλογικά εχέγγυα στις δυνάμεις του αποκλεισμού ή της απόταξης. Πρόκειται για μια τακτική με αμφίβολες αρχές που θα μπορούσε όντως να χάσει κάτι παραπάνω από τη ψυχή της: το προσδοκώμενο όφελος.

Στο ίδιο έργο, θέτετε το εξής ερώτημα: «Μήπως η φιλοξενία συνίσταται στο να υποβάλλεις ερωτήματα στον ερχόμενο;» ρωτώντας πρώτα απ' όλα το όνομα του, «ή μήπως η φιλοξενία αρχίζει με την υποδοχή χωρίς ερώτηση;».³ Η δεύτερη στάση είναι περισσότερο σύμφωνη με την αρχή της «απεριόριστης υποδοχής» που επικαλεστήκατε;

Εδώ πάλι, η απόφαση λαμβάνεται στην καρδιά αυτού που μοιάζει με παραλογισμό, με το ίδιο το αδύνατο (μια αντινομία, μια ένταση ανάμεσα σε δύο νόμους εξίσου επιτακτικούς αλλά χωρίς αντίθεση). Η καθαρή φιλοξενία συνίσταται στο να υποδεχθούμε τον ερχόμενο πριν από το να του θέσουμε όρους, πριν μάθουμε και πριν ερωτήσουμε οτιδήποτε γι' αυτόν, είτε πρόκειται για ένα όνομα ή ένα «χαρτί» που να πιστοποιεί την ταυτότητά του. Αλλά αυτή η καθαρή φιλοξενία προϋποθέτει επίσης ότι απευθυνόμαστε σ' αυτόν, ατομικά, επομένως ότι τον αποκαλούμε κάπως, και του

³ Ο.π., σ. 37 (Σ.τ.μ.).

αναγνωρίζουμε ένα κύριο όνομα: «*Πώς ονομάζεσαι, εσύ;*». Η φιλοξενία συνίσταται στο να κάνουμε τα πάντα για να απευθυνθούμε στον άλλο, να του αναγνωρίσουμε ένα όνομα, ακόμη και να τον ρωτήσουμε το όνομά του, αποφεύγοντας όμως αυτή η ερώτηση να γίνει ένας «όρος», μια αστυνομική έρευνα, ένα φακέλωμα ή ένας απλός συνοριακός έλεγχος. Η διαφορά είναι συγχρόνως λεπτή και θεμελιώδης, η ερώτηση τίθεται στο κατώφλι του «σπιτιού» και στο κατώφλι μεταξύ δύο επιτοπισμών της ίδιας φράσης. Πρόκειται για μια τέχνη και μια ποιητική. Εντούτοις μια ολόκληρη πολιτική εξαρτάται από αυτήν, μια ολόκληρη ηθική αποφασίζεται από αυτήν.

*Σημειώνετε στο ίδιο κείμενο: «Ο ξένος είναι κατ' αρχάς ξένος προς τη γλώσσα του δικαίου στην οποία είναι διατυπωμένο το καθήκον της φιλοξενίας, το δικαίωμα ασύλου, τα όριά του, οι γνώμονές του, η αστυνομία του. Ο ξένος οφείλει να ζητήσει τη φιλοξενία σε μια γλώσσα η οποία εξ ορισμού δεν είναι η δική του».*⁴ *Θα μπορούσε να είναι διαφορετικά;*

Ναι, διότι αυτό είναι ίσως η πρώτη βία στην οποία υπόκειται ο ξένος: είναι αναγκασμένος να διεκδικήσει τα δικαιώματά του σε μια γλώσσα την οποία δεν μιλά. Το να αναστείλουμε αυτήν τη βία είναι σχεδόν αδύνατο, ένα ατελεύτητο καθήκον εν πάση περιπτώσει. Ένας παραπάνω λόγος για να εργαστούμε επειγόντως προκειμένου να αλλάξουν τα πράγματα. Ένα τεράστιο και τρομερό καθήκον μετάφρασης επιβάλλεται εδώ, και δεν είναι μόνο παιδαγωγικό, «γλωσσολογικό», τοπικό ή εθνικό (η εκπαίδευση του ξένου στην εθνική γλώσσα και κουλτούρα, στην παράδοση του κοσμικού ή ρεπουμπλικανικού δικαίου για παράδειγμα). Αυτό προϋποθέτει ένα μετασχηματισμό του δικαίου, των γλωσσών του δικαίου. Όσο ασαφής και επίπονη κι αν είναι, αυτή η πρόοδος λαμβάνει χώρα. Αγγίζει την ιστορία και τα πιο θεμελιώδη αξιώματα του διεθνούς δικαίου.

Υπενθυμίζετε την κατάργηση από την Κυβέρνηση του Βισύ [Vichy]⁵ του διατάγματος Crémieux του 1870 που χορήγησε τη γαλλική υπηκοότητα στους Εβραίους της

⁴ *Ο.π.*, σ. 21 (Σ.τ.μ.).

⁵ Μετά την ήττα της Γαλλίας από τη Γερμανία και τη συνθηκολόγησή της κατά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, εγκαταστάθηκε στην «ελεύθερη ζώνη» της χώρας, η φιλογερμανική, αντισιμιτική, αντικομμουνιστική Κυβέρνηση του Βισύ (Ιούλιος 1940-Αύγουστος 1944), υπό την ηγεσία του Γάλλου στρατάρχη του Α' Παγκοσμίου πολέμου Ανρί-Φιλίπ Πεταίν (Henri-Philippe Pétain, 1856-1951), η οποία συνεργάστηκε με τη ναζιστική Γερμανία. Η συγκεκριμένη κυβέρνηση πήρε το όνομά της από

Αλγερίας. Ζήσατε αυτή την παράξενη κατάσταση, στη νεότητα σας, να είστε έτσι χωρίς υπηκοότητα. Πώς βλέπετε αναδρομικά εκείνη την περίοδο;

Πολλά θα μπορούσα να πω κι εδώ πάλι. Αντί αυτού που ανακαλώ, από το βάθος της μνήμης μου, θα πω αυτό μόνο που θα ήθελα να θυμίσω, σήμερα: η Αλγερία εκείνης της εποχής μοιάζει τώρα, εκ των υστέρων, με ένα πειραματικό εργαστήριο – όπου ο ιστορικός μπορεί να απομονώσει επιστημονικά, αντικειμενικά, αυτό που αποτέλεσε μια καθαρά γαλλική ευθύνη για το διωγμό των Εβραίων, ευθύνη που είχαμε ζητήσει να αναγνωρίσει ο Μιτεράν, όπως το έχει κάνει ευτυχώς ο Σιράκ έκτοτε. Διότι δεν υπήρξε ποτέ ούτε ένας Γερμανός στην Αλγερία. Τα πάντα εξαρτήθηκαν από την εφαρμογή εκ μέρους των Γάλλων, από αυτούς και μόνο, του διπλού καθεστώτος των Εβραίων. Στις δημόσιες υπηρεσίες, στο σχολείο και το πανεπιστήμιο, στη διαδικασία κατάσχεσης των περιουσιών, αυτή η εφαρμογή ήταν ενίοτε πιο βάνανυση από ότι στην ίδια τη Γαλλία. Ένα στοιχείο προς κατάθεση στους φακέλους των δικών και των δηλώσεων μετάνοιας που βρίσκονται σε εξέλιξη.

Ο Μισέλ Ροκάρ⁶ είχε δηλώσει εδώ και κάποια χρόνια, ότι «η Γαλλία δεν μπορούσε να υποδεχθεί όλη την αθλιότητα του κόσμου». Τι σας κάνει να σκεφτείτε αυτή η φράση; Τι γνώμη έχετε για τον τρόπο με τον οποίο η κυβέρνηση Ζοσπέν προβαίνει αυτή τη στιγμή στη μερική νομιμοποίηση των παράνομων μεταναστών [immigrés clandestins];

Νομίζω πως θυμάμαι ότι ο Μισέλ Ροκάρ ανακάλεσε αυτή την ατυχή φράση. Διότι ή όντως είναι μια αυταπόδεικτη αλήθεια (ποιος ποτέ σκέφτηκε ότι η Γαλλία ή οποιαδήποτε άλλη χώρα, μπόρεσε ποτέ «να υποδεχθεί όλη την αθλιότητα του κόσμου», ποιος ζήτησε ποτέ κάτι τέτοιο;), ή όντως είναι η ρητορική ενός ευφυολογήματος προορισμένου να επιφέρει περιοριστικά αποτελέσματα και να δικαιολογήσει την αναδίπλωση, την προστασία, την αντίδραση («καθώς δεν μπορούμε να υποδεχθούμε όλη την αθλιότητα –σωστά;– κανείς ποτέ δεν θα μπορέσει να μας κατηγορήσει ότι δεν κάνουμε αρκετά, ή ακόμη ότι δεν κάνουμε πλέον τίποτα απολύτως»). Αυτό είναι αναμφίβολα το (οικονομικό, οικονομίστικο και συγκεχυμένο) αποτέλεσμα που κάποιοι θέλησαν να εκμεταλλευθούν, και για το οποίο ο Μισέλ Ροκάρ, όπως τόσοι

την πόλη Βισύ (Vichy), η οποία αποτέλεσε την έδρα της, αλλά και πρωτεύουσα της «ελεύθερης ζώνης» (Σ.τ.μ.).

⁶ Ο Μισέλ Ροκάρ (Michel Rocard) υπήρξε σοσιαλιστής πρωθυπουργός της Γαλλίας από το 1988 μέχρι το 1991, κατά τη β' θητεία του Μιτεράν στη γαλλική προεδρία (Σ.τ.μ.).

άλλοι, μετάνιωσε. Όσον αφορά τη σημερινή μεταναστευτική πολιτική, αν πρέπει να μιλήσουμε εν τάχει, αυτή ανησυχεί εκείνους που αγωνίστηκαν για τους ανθρώπους χωρίς χαρτιά (και που τους προσφέρουν κατάλυμα όταν αυτό είναι αναγκαίο, όπως το κάνω και εγώ σήμερα), εκείνους στους οποίους έδωσαν ελπίδα ορισμένες υποσχέσεις. Τουλάχιστον δύο πράγματα μας προξενούν λύπη:

1. Ότι οι νόμοι «Πασκουά-Ντεμπρέ»⁷ δεν καταργήθηκαν, αλλά μάλλον υπέστησαν κάποιες μικροαλλαγές.⁸ Εκτός του ότι περιβλήθησαν με μια συμβολική αξία (δεν είναι ασήμαντο αυτό το γεγονός), εδώ ισχύει το ένα από τα δύο, ακόμη μια φορά: *είτε* διατηρούμε από αυτούς τον ουσιαστικό πυρήνα τους χωρίς να ισχυριζόμαστε το αντίθετο· *είτε* τους τροποποιούμε ουσιαστικά χωρίς να επιχειρούμε να σαγηνεύσουμε ή να καθησυχάσουμε μια εκλογική αντιπολίτευση της Δεξιάς ή της Ακροδεξιάς κολλώντας πάνω τους αποκλειστικά την ετικέτα «Πασκουά-Ντεμπρέ». Αυτή η αντιπολίτευση, ούτως ή άλλως, θα αποκομίσει οφέλη από μια τέτοια οπισθοχώρηση και δεν θα αφηθεί να την αφοπλίσουν. Εν προκειμένω, χρειαζόμαστε πολιτικό θάρρος, αλλαγή κατεύθυνσης, πιστή τήρηση των υποσχέσεων, διαπαιδαγώγηση του πολίτη. (Είναι ανάγκη να υπενθυμίσουμε, για παράδειγμα, ότι ο αριθμός των μεταναστών δεν είναι αυξητικός – ούτε απειλητικός, κάθε άλλο– εδώ και πολλές δεκαετίες.)

⁷ Αναφορά στους διαβόητους νόμους του υπουργού των Εσωτερικών Σάρλ Πασκουά (Charles Pasqua, 1927-2015) και του υπουργού των Εξωτερικών Ζαν-Λουί Ντεμπρέ (Jean-Louis Debré) της δεξιάς γαλλικής κυβέρνησης, σχετικά με τον «έλεγχο της μετανάστευσης». Γράφει ο Βαγγέλης Μπιτσώρης σε μια υποσημείωσή του σχετικά με τους νόμους Πασκουά: «Ο πρώτος νόμος “Πασκουά” –της 9ης Σεπτεμβρίου 1986, επί πρωθυπουργίας του Ζακ Σιράκ– αποκαθιστά εκ νέου τη διοικητική αποπομπή των μεταναστών εκτός των γαλλικών συνόρων και τον περιορισμό της ανανέωσης της “κάρτας παραμονής δέκα ετών”. Ο δεύτερος νόμος “Πασκουά” της 24ης Αυγούστου 1993 για “τον έλεγχο της μετανάστευσης, τις προϋποθέσεις εισόδου, υποδοχής και διαμονής των ξένων” αποτελεί τη ζοφερή καμπή μιας ξενόφοβης πολιτικής που είχε ήδη αρχίσει από τον Ιούλιο 1974 με την απόφαση της τότε κυβέρνησης να “άρει τη μετανάστευση”. Τέλος, ο τρίτος νόμος “Πασκουά” της 30ής Δεκεμβρίου 1993 θα τροποποιήσει το δεύτερο σύμφωνα με τις αποφάσεις του Συνταγματικού Συμβουλίου».

Αναφορικά με το «νομοσχέδιο Ντεμπρέ» αυτό «προέβλεπε, εκτός των άλλων, “πιστοποιητικά παροχής καταλύματος” (“certificats d’hébergement”), υποχρεώνοντας κατ’ αυτόν τον τρόπο όσους παρείχαν στέγη στους “χωρίς-χαρτιά” να δηλώνουν στο οικείο αστυνομικό τμήμα την αναχώρηση των φιλοξενουμένων· οποιαδήποτε αθέτηση αυτής της υποχρέωσης θα εκλαμβάνονταν ως “αδίκημα φιλοξενίας”. Αυτό το μέτρο στηλιτεύει εξαρχής ο Ντερριντά. Η αντίδραση ήταν άμεση: μετά την έκκληση για “πολιτική ανυποταξία” —που την υπέγραψαν πενήντα εννέα κινηματογραφιστές—, εκατό χιλιάδες διαδηλωτές θα εκφράσουν μαχητικά την αγανάκτησή τους στις 22 Φεβρουαρίου 1997, στο Παρίσι, για να υπερασπιστούν το “καθήκον φιλοξενίας” και το “δικαίωμα στη φιλοξενία”. Τελικά, ο “νόμος Ντεμπρέ” της 24ης Απριλίου 1997 για τη μετανάστευση θα αναθεωρήσει το σχέδιο για τα “πιστοποιητικά παροχής καταλύματος” (Ζ. Ντεριντά, *Πέραν του κοσμοπολιτισμού*, μτφρ.-σημ. Βαγγέλης Μπιτσώρης, Αθήνα: Κριτική, 2003, σσ. 138, 139, υποσημ. 9 & 12) (Σ.τ.μ.).

⁸ Τον Ιούνιο του 1997 ανήλθε στην εξουσία η κυβέρνηση της «πληθυντικής Αριστεράς», υπό την πρωθυπουργία του Λιονέλ Ζοσπέν (Lionel Jospin). Στις 11 Μαΐου 1998 ψηφίστηκε νέος νόμος για τη μετανάστευση, ο λεγόμενος «νόμος Σεβενεμάν», ο οποίος ουσιαστικά περιοριζόταν σε μικρές επιδιορθώσεις του προηγούμενου σχετικού «νόμου Ντεμπρέ». Τα όσα λέει σε αυτό το σημείο της συνέντευξής του ο Ντερριντά αποτελούν αντίδραση στο νομοσχέδιο του τότε υπουργού των Εσωτερικών της Γαλλίας Ζαν-Πιέρ Σεβενεμάν (Jean-Pierre Chevènement) (Σ.τ.μ.).

2. Εντός των ορίων που επισήμως ισχύουν, οι υπεσχημένες διαδικασίες νομιμοποίησης μοιάζουν αργές και στοιχειώδεις, μέσα σε μια θλιβερή, εκνευριστική, στενόχωρη ατμόσφαιρα. Εξ ου η ανησυχία εκείνων που, χωρίς να ζητούν ποτέ ορθά κοφτά το άνοιγμα των συνόρων, έχουν συνηγορήσει υπέρ μιας άλλης πολιτικής και μάλιστα το έχουν κάνει στηριζόμενοι σε αριθμούς και στατιστικές (εκκινώντας από εργασίες δοκιμασμένες από ειδικούς και σχετικές με το ζήτημα ομάδες που εργάζονται σ' αυτόν ακριβώς τον τομέα εδώ και πολλά χρόνια), «με υπεύθυνο τρόπο» – και όχι «ανεύθυνο» όπως τόλμησε να πει, νομίζω, ένας από εκείνους τους υπουργούς που σήμερα ξέρουν να υπολογίζουν λίγο πολύ σωστά –κι αυτό είναι πάντοτε κακό σημάδι– τις παραδρομές και τις «τυχαίες κουβέντες» τους. Το κρίσιμο όριο, αυτό που κρίνει μια πολιτική, περνά ανάμεσα από τον «πραγματισμό», ή ακόμη και τον «ρεαλισμό» (αναπόφευκτους για μια αποτελεσματική στρατηγική)— και από την ύποπτη άλλη όψη του, τον καιροσκοπισμό.⁹

Μετάφραση: Γεράσιμος Κακολύρης

⁹ Ευχαριστώ θερμά τον Απόστολο Λαμπρόπουλο για τις πολλές και πολύτιμες μεταφραστικές υποδείξεις του.